

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ КОМПЛЕКСНОГО РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Одним із показників конкурентоспроможності первинного ринку освіти в Україні є масштаби ринку вторинної освіти, потребою у послугах кадрових агенцій і рівної оплати їхніх послуг тощо. В Україні вторинний ринок освіти надзвичайно масштабний і протягом останніх п'яти років зберігає темпи зростання, значною популярністю користуються курси підвищення кваліфікації й здобуття фаху із самих різноманітних спеціальностей, здебільшого, економічного, юридичного напрямку або оволодіння комп'ютерними спеціальностями. Такі темпи зростання ринку вторинної освіти зберігаються при високих темпах зростання кількості людей із вищою освітою в Україні із кожним роком при паралельному зростанні обсягів ринку праці.

Очевидно, що значна частина дипломованих фахівців після навчання у вищій школі не готова повноцінно працювати за спеціальністю, здобутою у процесі навчання. Цей висновок підтверджують роботодавці й кадрові агенції. То ж виникає питання, чому до диплома про вищу освіту слід здобувати на курсах спеціальність, котра не підтверджується дипломом державного зразка? Сучасна українська вища школа не в змозі запропонувати ринку праці повноцінного фахівця відповідної спеціальності або ж вартість такого фахівця надто висока, зважаючи на те, що на ринку первинної освіти фахівець готується кілька років, а на ринку вторинної освіти здобуває аналогічну спеціальність за кілька тижнів.

Коріння проблеми слід шукати у неготовності української вищої школи і викладацького складу у своїй більшості до соціально-економічних викликів сучасності. Співпраця представників

науково-педагогічного складу вищої школи у підготовці майбутніх фахівців із потенційними роботодавцями на сьогодні є надто незначною або й взагалі відсутня. Навпаки, панує певна зверхність, прагнення з боку науково-педагогічних працівників бачити себе як таких, хто визначає напрями розвитку відповідних соціальних та інших сфер життя суспільства, задаючи стандарти якості майбутніх фахівців. Але неможливо впроваджувати у життя стандарти, не орієнтуючись у практичній царині своєї сфери науково-педагогічної діяльності.

Ринок вторинних освітніх послуг поповнюється завдяки не достатньо повній і якісній програмі підготовки фахівця на ринку первинному, невідповідності власного покликання вибору спеціальності фахівцем, а також через випуск неадекватно значної кількості фахівців певних популярних спеціальностей, що дає перенасичення ринку праці пропозицією.

Заради підвищення рівня підготовки майбутніх фахівців на рівні вищої школи слід забезпечити безпосередній контакт не лише майбутнього фахівця із роботодавцем у процесі навчання, а й викладача з метою ознайомлення його із кон'юктурою на ринку праці й вимогами роботодавця до майбутніх фахівців.

Протягом останніх 15 років в Україні відбувалася комерціалізація вищої освіти, і особливості цього процесу надзвичайно негативно позначилися на стані вітчизняної вищої школи. Слід відзначити такі особливості комерціалізації української вищої школи: 1) зорієнтованість на залучення масового споживача освітніх послуг, тобто доступний рівень оплати і зниження рівня первинних знань, необхідних для вступу до ВНЗ; 2) переорієнтування на комерційну основу найпрестижніших спеціальностей (правознавство, економічні спеціальності, міжнародні відносини, психологія, іноземні мови тощо).

Результатом цього процесу став масовий набір на навчання із найбільш конкурентоспроможних на ринку праці спеціальностей за спрощеною процедурою і низькими вимогами до первинних знань студентів. Спрощення навчальних програм і вимог викладачів до засвоєння студентами навчальної програми призвело до зниження рівня підготовленості педагогічних кадрів і рівня вимог до їхнього професійного рівня. Найефективнішим способом контролю за рівнем підготовленості педагогічних кадрів є відгуки студентів.

Занижений рівень оплати навчання на комерційній основі зумовлює виникнення труднощів у процесі відбору студентів із достатнім рівнем первинної підготовки для навчання у вищій школі. Адже відрахування студентів за неналежне ставлення до процесу засвоєння навчальної програми обов'язково позначається на фінансовому балансі навчального закладу. В результаті навчальні заклади втрачають можливість забезпечити максимальну індивідуалізацію навчального процесу, а також підвищити відповідальність науково-педагогічного складу за якість кінцевого продукту їхньої роботи — рівня підготовки фахівця. Унеможливилось також запровадження системи контролю за рівнем наукової підготовки і викладання педагогічних кадрів. Індивідуалізація навчального процесу відбувається на сьогодні в деяких вищих навчальних закладах у межах запровадження Болонської системи у примусовому порядку, що призводить до формалізації цього процесу.

Подолати системну кризу в українській вищій освіті можливо за умови здійснення комплексу реформаторських заходів:

1) підвищення рівня оплати за навчання із паралельним підвищенням рівня вимог до первинного рівня знань для вступу в навчальний заклад, а також удосконалення системи контролю знань і ставлення студентів ВНЗ до навчального процесу;

2) диференціація системи оплати праці науково-педагогічних кадрів, враховуючи масштаби і результати їхньої науково-пошукової діяльності, перерозподіливши навантаження окремого викладача з аудиторної роботи на індивідуальну роботу зі студентами, у процесі якої наукові здобутки педагога найефективніше передаються майбутньому фахівцю. В Указі Президента України "Про Національну доктрину розвитку освіти" від 17 квітня 2002 р. передбачено "створення сучасної системи нормування та оплати праці у галузі освіти" [2, ст. 24];

3) забезпечення законодавчих і адміністративних умов розвитку кредитування як оплати навчання студентів, так і навчальних закладів для забезпечення навчального процесу методичними матеріалами, залучення і матеріального стимулювання кращих педагогічних кадрів [2, ст. 16, п. "е"];

4) створення умов регулярної співпраці роботодавців із навчальними закладами вищої школи, студентами, викладачами, а також з установами, що кредитують навчання студентів і вищі навчальні заклади.

Процес реформування української системи освіти потребує законодавчого забезпечення кредитування освітніх послуг. Надання кредитів на навчання студентам і ВНЗ на організацію і забезпечення навчального процесу найближчими роками може стати одним із найперспективніших напрямів на ринку фінансових послуг. Оскільки зі вступом України до Світової організації торгівлі очікується прихід на ринки нашої країни великих іноземних компаній, багато вітчизняних компаній будуть змушені підвищити свій рівень, тобто виникне потреба у фахівцях відповідного рівня кваліфікації. Сьогодні на ринку праці відчувається нестача фахівців юридичних й економічних спеціальностей, що відповідають європейським стандартам. Відповідно банки та інші кредитні установи отримають великі перспективи в освоєнні ринку надання кредитів на навчання і на організацію й забезпечення процесу надання навчальних послуг. Надання такого кредиту має гарантувати платоспроможність отримувача кредиту та акуратність його повернення з боку потенційного роботодавця, котрий братиме активну участь в організації навчального процесу і відборі студентів [2, ст. 10].

Для підвищення ефективності й привабливості кредитування освіти слід врегулювати проблему поєднання кредитних ліній, спрямованих на освітні послуги, із кредитуванням потенційних роботодавців, які потребують кадрів і мають сприяти працевлаштуванню студентів, навчання яких було кредитоване освітніми кредитними лініями. Таке поєднання сприятиме активізації фінансової системи і зростанню ринку фінансових послуг, а отже, зростанню прибутків фінансово-кредитних установ. Крім того, кредитуючи перспективні наукомісткі програми, кредитна установа матиме гарантію працевлаштування, а отже, і платоспроможності одержувача кредиту на здобуття освіти.

Роль застави відіграє рівень знань і старанність у навчанні самого студента. Контроль старанності й засвоєння знань студентами має відбуватися здебільшого заради контролю за кредитом, отриманим студентом на оплату навчання. Інвестування у кадрові ресурси найбільш надійне і має пожвавити розвиток ринку фінансових послуг і вітчизняної економіки в цілому.

Політика, спрямована на підвищення вартості освітніх послуг, має сприяти зростанню вартості робочої сили на ринку праці. Систематичний контроль успішності й старанності повинен

із самого початку навчання сприяти диференціації майбутніх фахівців за професійною ознакою й рівнем кваліфікації. Помічаючи свої недоліки за результатами контролю, студент матиме змогу зробити проміжні висновки щодо рівня своєї кваліфікації, а педагоги зможуть йому допомогти приблизно змодельовати його кар'єрні перспективи виходячи із результатів контролю успішності (є сенс у розробці відповідної комп'ютерної програми). Крім того, університет (педагоги) зможуть вказати студентові чітко, в чому він недоопрацює, аби відповідати професійним вимогам бажаного ним рівня кар'єри. Принципи Болонської декларації орієнтують вищі навчальні заклади здійснювати набір студентів на навчання не за спеціальностями, а за кваліфікаційними напрямками, щоб вони самі у процесі навчання мали змогу вибирати конкретну спеціальність, за якою працюватимуть після навчання, і відповідно добирати навчальні кредити [3, 24–25].

Щоб педагогічні працівники мали змогу допомогти студентові системно оцінювати власні кар'єрні перспективи, слід забезпечити проведення семінарів із викладачами вищих навчальних закладів і потенційними роботодавцями. Паралельно необхідно організовувати семінари роботодавців зі студентами. Студенти повинні регулярно отримувати інформацію про вимоги роботодавців до майбутніх фахівців, про дисципліни, які вони мають засвоїти і в якому обсязі. Такі семінари повинні допомогти студентам визначитися із майбутнім місцем праці після завершення навчання.

Викладачі матимуть змогу завдяки семінарам отримувати практичні поради потенційних роботодавців і враховувати їх, розробляючи курси для викладання студентам, зокрема дисципліни вільного вибору. Останні переважатимуть у навчальній програмі із повноцінним впровадженням у вітчизняну систему освіти положень Болонської концепції заради забезпечення гнучкості навчальної програми.

Крім того, кожному викладачеві з метою вдосконалення методики викладання і змісту своєї дисципліни слід періодично проводити зі студентами дискусії на тему “Чому студентам потрібно вивчати його предмет?”. Лише у таких дискусіях викладач має можливість надати дисципліні практичного змісту й зацікавити своїх студентів у вивченні предмета.

Семінари, розраховані на ознайомлення студентів зі змістом і суттю дисциплін вільного вибору, потрібні і для визначення серед них пріоритетних для власного розвитку і становлення як фахівця відповідної спеціальності. Для визначення актуальності спеціальностей, за якими навчальному закладу слід готувати фахівців, необхідно через систематичні семінари, конференції, практикуми залучати потенційних роботодавців, як і до підготовки навчальних програм.

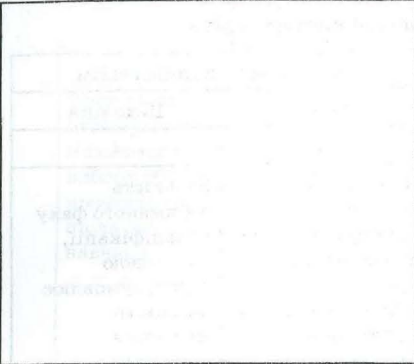
Систематичний контакт із роботодавцями необхідний студентам для вибору спеціальності та об'єктивної самооцінки. Також вони матимуть можливість чітко знати вимоги, які висувають роботодавці до фахівця певної спеціальності.

Моделювання майбутнього професійного росту, починаючи із самого початку навчання, слід виокремити як “дисципліну”, над викладанням якої мають працювати найдосвідченіші у роботі зі студентами педагоги. Розробка і впровадження такої “дисципліни” у вищій школі має стати вагомим чинником виховної роботи зі студентами. Необхідно формувати здорову філософію суспільної кооперації праці за різноманітними професіями і закладати підвалини усвідомлення необхідності соціального партнерства за принципом важливості кожної професії. Як засвідчила практика, за такого підходу має зростати і усвідомлення високої вартості освіти у суспільстві.

Найважливішим елементом реформування освіти в Україні мають стати закладення підвалин формування нової моралі й системи цінностей у студентів, зміни у сприйнятті майбутніми фахівцями таких категорій, як гроші і ціна, зокрема і щодо вартості надання освітніх послуг. У більшості студентів, які навчаються на контрактній основі, склалося враження, що вони фактично “купають” своє місце у суспільстві. У виховному процесі під час моделювання власного місця у суспільстві кожного окремо взятого студента слід зважати на те, що оплата навчання, його кредитування і оплата будь-якої праці є грошовим вираженням соціального партнерства. Відповідно отриманий і присвоєний кредит стає “кредитом довіри” суспільства, як і кошти на навчання, отримані з будь-якого джерела (державний бюджет, спонсорські кошти, кошти батьків тощо) [2, ст. 9].

**Порівняльна характеристика деяких особливостей
радянської та європейської систем вищої освіти**

Радянська система освіти	Європейська система освіти
1	2
Кадри у навчальних закладах готуються за рознарядками, які ґрунтуються на прогнозованих потребах кадрового забезпечення народного господарства. Завдання навчальних закладів — готувати всебічно розвинену особистість (у радянський період це була ідейно і політично грамотна особистість)	Характеризується кредитною системою ECTS. Кредити студенти отримують для вивчення розділів курсу, котрий освоюють у процесі навчання, але присвоюється кредит лише при успішному засвоєнні курсу [1, 28]. Практично процес формування кредитів виглядає як запит умовного роботодавця на освоєння майбутнім фахівцем певної дисципліни. Кредит надається виходячи із загального аудиторного навантаження на запитану дисципліну. Фактично право на “освоєння” такого кредиту викладач отримує, захистивши дисертацію на актуальну тему
Наукові установи функціонують окремо від навчальних закладів. В організації виробничого процесу (товарів, послуг) основну прогностичну роль відіграють наукові установи, які розробляють технології, методики і плани їх впровадження і прогнозують кадрові забезпечення як процесу планування, так і процесу виробництва	Поєднання наукової і науково-педагогічної роботи в навчальних закладах. Сутністю цієї складової системи вищої освіти, прийнятої у більшості країн Європи, є те, що замовники наукових розробок, технологій тощо співпрацюють з університетами заради їх отримання. Університети, поряд з технологічними розробками, розробляють і методику їх впровадження, підготовки кадрів необхідного рівня кваліфікації. Таким чином, кожен університет користується кредитно-модульною системою за індивідуальним підходом. Тому концепція кредитно-модульної системи має бути досить гнучкою
Система оцінювання (чотирибальна) не має на меті організаційно-штатну диференціацію, а оцінює ступінь відповідності — невідповідності студентів сформованим середнім вимогам до кадрів	Спрощена система оцінювання ECTS. Вона більш диференційована в оцінюванні успішності студентів порівняно із традиційною “чотирибальною” і відповідно сприяє майбутній організаційно-штатній

	диференціації кадрів. Так, у багатьох університетах Західної Європи і США можна спостерігати наявність кількісних нормативів на кожну оцінку шкали. У межах єдиного європейського освітнього простору спрощена система оцінювання ECTS стала компромісом між різноманітними системами, прийнятими в середині вищої школи [1, 41–42]. Результати за системою ECTS виставляються поряд з оцінкою за власною системою оцінювання вищої школи
Обсяги навчального часу на кожну дисципліну визначаються за результатами прогнозів і аналізу необхідності певного обсягу вивчення тієї чи іншої дисципліни для формування всебічно розвинутої особистості, а найголовніше — з огляду на її актуальність для суспільства (в європейській системі оцінюється потреба в обсягах опанування дисципліни індивідуально для формування певного кадрового фахівця). Відповідно актуальність тематики дисертаційних досліджень визначається згідно із суспільною значущістю, а не вузькоспеціальними вимогами (потребами того чи іншого замовника на технології й кадри для їх впровадження)	Перевага надається індивідуальній роботі викладача зі студентами. Студент на лекційних заняттях отримує основні напрями для самостійної роботи, а під час індивідуальних консультацій викладач допомагає йому опанувати матеріал з дисципліни
Навчальний процес відбувається шляхом моделювання навчального середовища із сприятливою для формування інтелектуальної особистості аурою. У такому разі викладач є модератором процесу	

**Порівняльна оцінка переваг і недоліків
радянської та європейської систем освіти**

Радянська система освіти		Європейська система освіти	
Переваги	Недоліки	Переваги	Недоліки
1	2	3	4
Наука має змогу комплексного прогнозування розвитку як суспільства в цілому, так і окремих сфер його життєдіяльності, відповідно і визначати напрями кадрової політики	У студентів створюється ілюзія всеохоплюючих знань, отриманих у процесі навчання, а отже, і неадекватна самооцінка	Передбачає більшу індивідуалізацію навчального процесу, відповідно і увагу навчального закладу до окремої особистості	Вузькість отриманого фаху і кваліфікації, що, у свою чергу, зумовлює вузькість мислення і зменшує ініціативність у роботі
Відокремленість науки від освіти дає змогу розробляти методику і визначати напрями підготовки кадрів і фахівців-педагогів	Перепони у співпраці із роботодавцями і навчальними та науковими закладами, спричинені занадто широкою і теоретизованою тематикою наукових робіт і фахових навчальних курсів	Високий ступінь відповідальності навчального закладу і викладачів за якість підготовки фахівця	Збільшується індивідуальна інтелектуальна залежність студента, аспіранта тощо від наукового керівника або викладача
Випускники навчальних закладів готуються як різнобічно розвинені особистості. Тому випускники отримують більш широкий світогляд у виборі професії й під час роботи	Неадекватне оцінювання місця і ролі конкретного викладача у процесі підготовки фахівця, оскільки він відокремлений від практичного застосування теоретичних дисциплін, які викладає	Навчальний заклад прагне підтримувати контакт зі своїми випускниками, щоб мати кадровий та інтелектуальний резерв, необхідний в роботі з роботодавцями	Зменшуються можливості прогнозування для конкретного науково-педагогічного працівника актуальних напрямів наукової і науково-педагогічної діяльності

1	2	3	4
Відповідно отримують більше можливостей для вибору або зміни професії вже після завершення навчання	Відповідно часто спостерігається неправильний підхід до формування змісту дисципліни і методичного забезпечення навчального процесу. Також викладач не має прагнення і стимулу працювати "на результат", не розуміючи практичної мети своєї праці		
Майбутній фахівець отримує основи для творчого підходу в роботі	Після закінчення навчального закладу спостерігається неготовність молодих фахівців працювати в умовах трудової дисципліни і формувати під час виконання обов'язків чіткий план робіт, які він має виконати у певний термін. Це наслідок надмірно теоретизованих фахових курсів	Тематика наукових досліджень стає більш практичною, самі роботи передбачають вироблення механізмів впровадження розробок	Надмірна корпоратизація освітньої і наукової діяльності за фаховою приналежністю призводить до замкнутості корпорацій, зменшується вірогідність наукових пошуків на стику дисциплін
Вимагається всебічний розвиток викладача, відповідно, і вищий фаховий	Надмірна заадміністрованість організації навчального процесу, викликана	Дає змогу студентові більш конкретно визначитися із його фахом і шляхом	

1	2	3	4
рівень його наукової і науково-методичної роботи	потребою узгодження навчальних курсів відповідно до планів підготовки фахівців	кар'єрного росту	
		Сприяє впровадженню ефективнішої системи оцінювання праці навчального закладу і науково-педагогічних працівників	
		Стимулює корпоратизацію освітньої й наукової діяльності за фаховою приналежністю	

Література

1. Закон України "Про вищу освіту" // ВВР України. — 2002. — № 20. — С. 134.
2. Указ Президента України "Про Національну доктрину розвитку освіти" від 17 квітня 2002 р. // Офіц. вісн. України. — 2002. — № 16, 3 трав. — Ст. 860.
3. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу: Док. і матеріали, 2003–2004 рр. — К.; Тернопіль, 2004.